

FAKTA SKOG

Göran Hartman

SAMMANFATTAR AKTUELL FORSKNING
VID SVERIGES LANTBRUKSUNIVERSITET

Nr 23
1996

Bävern fortsätter att öka

- Bävern, som dog ut i slutet av 1800-talet, har återkommit i Sverige tack vare en inplantering av ca 80 norska bävrar 1922–1940. De svenska bävrarna är mycket lika genetiskt sett, p.g.a. inavel.
- Inga negativa effekter av inaveln har kunnat påvisas, troligen därför att den norska stammen redan tidigare rensats från skadliga anlag.
- Bäverstammen har vuxit kraftigt, framförallt de senaste decennierna. Det finns för närvarande uppskattningsvis mer än 100 000 bävrar i Sverige och spridning till nya områden pågår ständigt.
- Bävern dämmer sällan vattendrag som är bredare än 5 m. Många växt- och djurarter gynnas av den ökade näringstillgången i dammarna, men konflikter med skogsbruket kan uppstå.

Illustration: Eva Liljefors

Bävern, som en gång var utdöd i Sverige, har de senaste 75 åren återkommit i stor skala. Det är troligt att dess aktivitet åter kommer att avsätta tydliga spår i det svenska skogslandskapet.

Här presenteras historien bakom den tidigare bäverstammens utdöende och forskningen kring den nya. Anledningarna till att bävern dämmer vattendrag och vilka effekter det har och har haft på skogen, landskapet och på övriga djur och växter diskuteras.

Bäverns historia i Sverige

I ett gammalt jämtländskt ordspråk heter det att "Om så allt annat tar slut, tar aldrig haren i skogen och bävern på ängen slut". Med en bäveräng avsågs i första hand en äng som bildats av en gammal bäverdamm, antingen genom att vallen brustit eller genom att dammen sedimenterat igen.

Att bävern var vanlig i Sverige och ansågs viktig av människorna framgår av alla de Ortsnamn som syftar på bäver. Det fornsvenska namnet var *biur* men senare och lokalt kallades den *bjur*, *byr* eller *bur*, som ingår i namn som Bjurbäck och Burträsk.

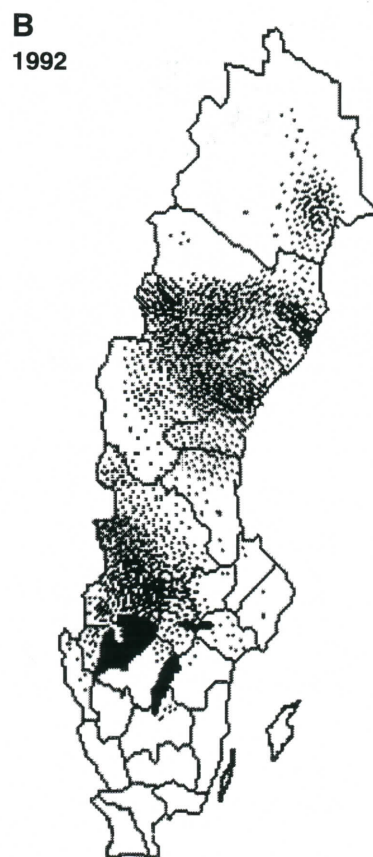
Såväl bäverns päls som det s.k. bävergället var värdefulla och viktiga handelsvaror, så jakten var omfattande. Skinnets huvudsakliga värde låg i att man av underullen kunde tillverka en mycket fin filt som användes till dyrbara hattar.

Bävergället är en substans från ett par hudsäckar som mynnar i närheten av bäverns anus och används av bävrarna vid revirmarkering. För människans vidkommande användes bävergället i torkat skick inom medicinen och tillskrevs allehanda undergörande egenskaper.

Vid kemisk undersökning har gället visat sig innehålla bland annat en form av salicylsyra, så visst fog för dess användning som medicin kan finnas.

Tidiga tecken på minskning

Redan 1756, i en rapport till Kungliga Vetenskapakademien, beklagar

FIGUR 1. A. Platser i Sverige där bävern återinplanterades 1922–1940. Platser markerade med "x" innebär att fortplantningen misslyckades. B. Bäverns utbredning i Sverige 1992.

Nils Gisler att "Nu för tiden fångas bäfrar endast vid avlägsna skogs- och fjällälvar".

Han avslutar sin rapport med följande uppmaning; "Och emedan både älgar och bäfrar äro bland de nyttigaste och förnämsta djur, hvilka här i de norrländska vidsträckt skogar vankas, så förtjände de en nogare tillsyn, samt mera inskränkt hushållning, såväl deras fänge, som försäljning"

Inte förrän 1873 fridlystes bävern, men då var det alldeles för sent. De sista trovärdiga rapporterna om svenska bävrar av den ursprungliga stammen härrör från slutet av 1870-talet. Med bävern försvann också bäverängarna och själva ordet "bäveräng" ur svenskens medvetande.

Inplanteringen ett privat initiativ

Bävern återkom dock till Sverige tack vare länsantikvarien Eric Festin i Östersund. Han ordnade så att ett bäverpar inköptes från södra Norge, där en liten stam återstod, och släpptes i Bjurälven (var annars?) i Jämtland.

Denna första inplantering gjordes den 6 juli 1922.

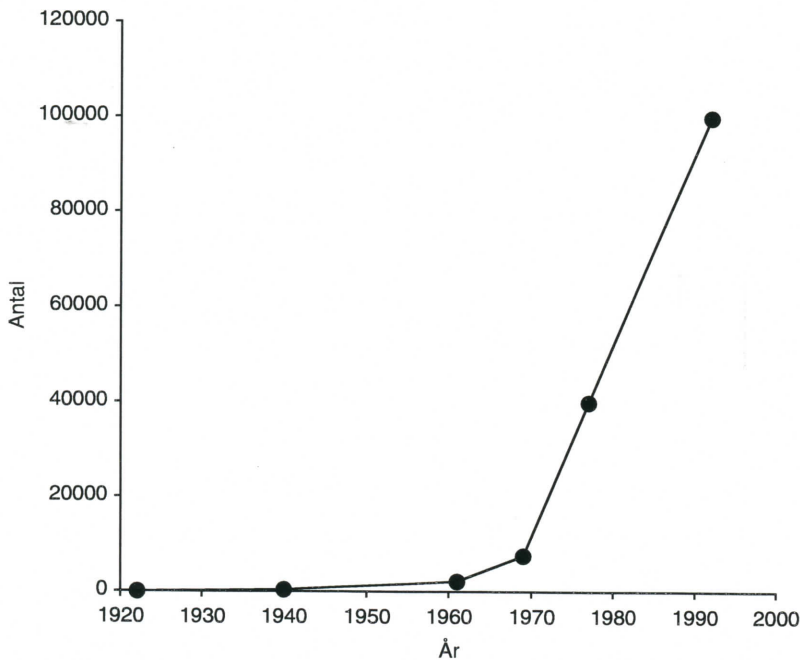
Mellan 1922 och 1940 importerades ca 80 bävrar från Norge och släpptes på 19 olika lokaler, från Småland i söder till Lappland i norr. (fig. 1 A) Många av dessa inplanteringar misslyckades av olika skäl men stammen började långsamt tillväxa och omflyttningar gjordes inom landet för att påskynda spridningen.

Uppstod inavel?

Idag rekommenderas inte metoden att sätta ut små grupper eller enstaka par, isolerade från varandra, när återinplanteringar ska göras.

En av riskerna är att gruppen drabbas av inavelsdepression. Detta har dock inte drabbat den svenska bäverstammen trots att de svenska bävrarna är väldigt lika, genetiskt sett. Orsaken står troligen att finna i den norska ursprungspopulationens historia.

Troligen har den norska populationen genomgått s.k. flaskhalsar, pe-

FIGUR 2. Populationstillväxten hos bäver i Sverige 1922–1992.

rioder med små populationsstorlekar, under vilka populationen rensats från skadliga anlag.

Stammen tillväxer snabbt

Bäverstammens tillväxt ökade så sakteliga och under 70-talet tog den rejäl fart (fig. 2). Utifrån en samman-

ställning av ett antal lokala inventeringar från 80-talet och tidigt 90-tal skattades 1992 den totala populationen till ca 100 000 djur. Idag är bävern tillbaka i stora delar av landet (fig. 1B) och populationen kommer troligen att fortsätta sin expansion i flera decennier framåt.

Spridning i hela vattensystem

Spridningen går, inte helt oväntat, betydligt snabbare inom avrinnings-system än över vattendelare. Det finns dock flera exempel där bävrar uppenbarligen har gått långa sträckor över fastmark för att nå nya områden. När bävrarna når ett nytt vattensystem börjar de inte i en ända för att sedan kolonisera det bit för bit, utan sprider ut sig i hela systemet.

Det betyder att det till en början oftast bildas en mycket gles population med långt mellan bosättningarna. Därefter börjar stammen successivt att förtätas. De bävrar som först kommer till nya områden erbjuds rika födoresurser och kan utan att hindras av artfränder välja de bästa boplatserna.

Det har gett en unik möjlighet att studera bäverns habitatval eftersom det då går att kartlägga vilka miljöer de verkligen föredrar och inte bara var de kan överleva. I grova drag kan den bästa bävermiljön beskrivas som en djup, medelstor å utan forsar. Stranden bör vara av mjuk bördig

Varför bygger bävern dammar?

FAKTARUTA

De två viktigaste skälen till att bävern dämmer vattendrag är att vattennivån skall hållas hög och stabil så att ingången hyddan alltid är under vatten, och att det vinterförråd som lagts upp i vattnet framför hyddan inte skall frysa ihop.

Om vattendjupet utanför hyddan är tillräckligt redan från början krävs ingen damm och följaktligen hittas bäverdammarna endast i mindre vattendrag. Ett allmänt intryck är att dammar sällan byggs i vattendrag som är bredare än 5 m.

En bäverdamm fungerar som en kvävefälla och kvarhåller sediment och organiskt material som annars på sikt hade försvunnit nedströms. Det har förekommit att man vid grävningar i utloppen av dalgångar med bördig jord funnit rester av forntida bäverdammarna.

Dessa dammar var en gång orsaken till att jorden blev kvar i dalen. Från

Foto: Sten Lausund

Nordamerika finns exempel på att man tagit till vara på den kunskapen och släppt ut bävrar i områden med erosionsproblem.

En bäverdamm innebär lokalt en mycket påtaglig påverkan på flora och fauna. I ett större perspektiv så ökar den variationen i landskapet, genom att skapa en mosaik av öppna vattenytor och våtmarker, som inne-

bär såväl tillfälliga som permanenta förändringar.

Det svenska landskapet är faktiskt till viss del format av bävrar. Innan stammen decimerades av jakt, så hade generationer av bävrar dämt skogarnas vattendrag i tusentals år.

jord med en undervegetation av gräs och örter, och ett trädskikt av lövträd, helst asp.

Lokal nedgång med tiden

Med ökande populationstäthet ökar också trycket på födoresursen. Om födouttaget blir så stort att det inte kan kompenseras av återväxten uppstår problem.

Detta är en utveckling som har iakttagits på flera håll. Många områden i Sverige som tidigare kunde ståta med mycket höga populationstätheter av bäver, har fått erfara en kraftig nedgång. Populationer i de områden som rätt nyligen koloniserats, t.ex. Södermanland, kan troligen förväntas följa en liknande utveckling. På vilken nivå stammen sedan stabiliseras – om den stabiliseras – är idag svårt att uttala sig om.

Bävern ritar om landskapet

Bäverdammar (se faktaruta) gynnar en mängd vatten- och våtmarkslevande djur och växter. Dammarna är bl.a. idealiska häckningslokaler för flera arter, men även andra arter gynnas.

I kanten av dammar blir det ofta ett kraftigt uppslag av säl och vide som utnyttjas av bl.a. älgar, rådjur och videsparv. Bäverängarna, bildade av gamla dammar, utgör en avvikande miljö från den omgivande skogen med en egen sammansättning på flora och fauna. Dessutom utnyttjas ängarna av olika växtätare.

Det kan med fog sägas att bäverdammar ökar den biologiska mångfalden i skogslandskapet. De medför ungefär samma positiva effekter som de av människan anlagda viltvatten.

Även om bäverdammar motverkar den brist på våtmarker som dikning orsakat i vårt landskap kan de också medföra olägenheter. I vissa fall kan

oacceptabla skador på produktiv skog uppkomma, vilket gör det nödvändigt att riva dammar och decimera bäverstammen.

Trots det betraktar nog de flesta markägare dämningar av skog som ett mindre problem. Då är ofta problemet med bäverns ovana att täppa till vägtrummor besvärligare och mer kostsamt. Det finns idag dock tämligen generösa bestämmelser för markägare att låta riva eller spränga bäverdammar.

Hur påverkas vattenlevande djur?

I vissa fall kan bäverdammar också komma i konflikt med andra intressen. T.ex. är en bäverdamm i ett vattendrag som hyser sällsynta flodpärlmusslor knappast önskvärd.

Dammens påverkan på fisk växlar. I många fall så är effekten enbart positiv. Det ökade vattendjupet och näringsproduktionen i bäverdammar har ofta en gynnsam effekt på fiskarnas överlevnad och tillväxt. I Norge har det visats att produktionen av havsöring blir bättre i vattendrag med bäverdammar och samma erfarenheter finns i Nordamerika vad gäller stillahavslax.

Dammvallarna verkar inte utgöra några större problem som vandringshinder för fisk. I vissa fall kan dock den ökade vattentemperaturen gynna arter som t.ex. gädda, till nackdel för den kanske mer önskvärda öringen. Det kan också tänkas att värdefulla lekbottnar kan slamma igen p.g.a dämning.

Andelen skogsmark i Sverige som på gott och ont påverkas av bäverdammar ökar kraftigt och kommer så att göra. Det är av största vikt att man inom såväl skogsnäringen som naturvården är medveten om att det kommit en ny och synnerligen flitig aktör på scenen.

Litteratur

- Ellegren H., Hartman, G., Johansson, M. & Andersson, L. (1993). Major histocompatibility complex monomorphism and low levels of DNA fingerprinting variability in a reintroduced and rapidly expanding population of beavers. *Proc. Natl. Acad. Sci. USA*, 90:8150-8153
- Hartman, G. 1996. Habitat selection by European beaver (*Castor fiber*) colonizing a boreal landscape. *J. of Zool.* 240:317-325.
- Hartman, G. 1995. Patterns of spread of a reintroduced beaver (*Castor fiber*) population in Sweden. *Wildlife Biology* 2:97-103.
- Hartman, G. 1994. Long term development of a reintroduced beaver population in Sweden. *Conservation Biology* 8: 713-717

Ämnesord:

Bäver, inplantering, biologisk mångfald, skogsskador

FD Göran Hartman arbetar vid institutionen för naturvårdsbiologi, SLU, Box 7002, 750 07 UPPSALA. Tel. 018-67 22 66, Fax 018-67 35 37. E-post: Göran.Hartman@nvb.slu.se

**FAKTA
SKOG**

Ansvarig utgivare: Johan Elmberg
Redaktör: Jonas Förare

Prenumeration och distribution:

Pris:
Tryck:

SLU Kontakt, Box 49, 230 53 ALNARP
SLU Kontakt/Publicering, Box 7057, 750 07 UPPSALA
Telefon: 018-67 14 56 • Telefax: 018-67 35 20
E-post: Jonas.Forare@kontakt.slu.se
Sveriges lantbruksuniversitet
SLU Publikationstjänst
Box 7075, 750 07 UPPSALA
Telefon: 018-67 11 00 • Telefax: 018-67 28 54
350 kr + moms (även lösnúmerförsäljning)
Sveriges lantbruksuniversitet
ISSN 1400-7789 © SLU 1996

